

ოთარ გოგოლიშვილი
რიტა წაქაძე

ებრაელთა ბათუმში დასახლების ისტორიიდან

ეთნიკური სახელი “ქართველი ებრაელი“ საქართველოში ჩამოყალიბდა. აღნიშნული ტერმინის წარმოშობა განაპირობა ხანგრძლივმა ისტორიულმა ურთიერთობებმა, ურთიერთერთგულებამ და ურთიერთსიყვარულმა. საქართველოში მცხოვრები ებრაელი სიმბოლურად აღიქმება, როგორც ორი ერის შვილი. იგი ქართულად მეტყველებს, ქართულად აშენებს, ქართულად მოიღებენს, გლოვობს, მაგრამ იმავდროულად არ დალატობს ბიბლიური ცხოვრების წესს, ლოცულობს ისრაელისათვის, ოცნებობს “აღქმულ ქვეყანაზე“, ისრაელში წასული კი მისტირის საქართველოს მიწას, აღორძინებს და პოპულარიზაციას უწევს ქართულ კულტურას. ამ მხრივ იგი არ ჰგავს არც ერთი ქვეყნის, არც ერთი კუთხის ებრაელს და თანამედროვე მსოფლიოში სრულიად ორიგინალურ მოვლენას წარმოადგენს. საქართველოში მცხოვრები ებრაელის სულში დაისადგურა ქართულმა ხასიათმა და იგი ჩვენი ერის ორგანულ ნაწილად აქცია (თ. იველაშვილი, თ. ცაგარეიშვილი, 1995, გვ. 4). ისრაელში დამკვიდრებული ქართველი ებრაელობა პრაქტიკულად ქართული დიასპორაა უცხოეთში.

ებრაელები ერთ-ერთი პირველი ერია, რომელიც საქართველოს ტერიტორიაზე დასახლდა უძველესი დროიდან. ისტორიული ცნობებით, ისინი განსახლებული იყვნენ საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე. ქართული სახელმწიფო ძველი დროიდან ვერ არეგულირებდა როგორც ეთნიკურად, ისე რელიგიურ-კონფესიურად ჭრელი მოსახლეობის ერთმანეთს შორის ურთიერთობას. ეს იყო ქვეყნის საშინაო და საგარეო პირობებით, ქართველი ხალხის მდიდარი ისტორიული ტრადიციით განპირობებული ტოლერანტობისა და უცხო ეთნიკური ელემენტების საერთო სახელმწიფოებრივ სამსახურში ჩაყენების პოლიტიკა, როგორც ქართული საზოგადოების სიცოცხლისუნარიანობის უმნიშვნელოვანესი საფუძველი.

ფეოდალურ და გვიანფეოდალურ ხანაში საქართველოს ბევრი ქალაქი და დასახლებული პუნქტი (სურამი, ახალდაბა, ბაზალეთი, ცხინვალი, ატენი, ძეგვი, მეტეხი, კასპი, მუხრანი, ფანასკერტი, არტანუჯი, არტანი, ოლთისი, ახალქალაქი, ახალციხე, ბოდბისხევი, ზოდაშენი, ველისციხე, ურიათუბანი, ქუთაისი, ვანი, ფოთი, სენაკი, ბანძა, ონი, ოზურგეთი...) წარმოდგენილი იყო ებრაელთა კომპაქტური ჯგუფებით. ქალაქებსა და დაბებში ებრაელთა კონცენტრაცია ძირითადად სამლოცველოს ახლომდებარე უბნებში ხდებოდა, რადგან სამლოცველო წარმოადგენდა მათი რელიგიური, კულტურული, საზოგადოებრივი ცხოვრების ცენტრს.

რუსების დამკვიდრების შემდეგ კავკასიაში კვლავ გრძელდება ებრაელთა ჩამოსახლება. გენერალ-ლეიტენანტ შერემეტეივის ბრძანებულებით (1893 წლის

28 თებერვალი), კავკასიაში შეეძლოთ დასახლებულიყვნენ მთიელ ებრაელებს; ებრაელები, რომლებიც ცხოვრობდნენ სტავროპოლის გუბერნიაში და ეწეოდნენ მიწათმოქმედებას; გადამდგარ და ვადაზე ადრე განთავისუფლებულ პირებს, რომლებმაც მოინადეს სამხედრო სამსახური მაშინ არსებული საკრედიტო წესით; რუსეთის იმპერიისა და პოლონეთის სამეფოს პირველი გილდიის ებრაელებს, ასევე მათ ქვრივებსა და ბავშვებს, ექიმებს, მექანიკოსებს, მეკრავებს, რაბინებს და მათ დამხმარეებს (საქართველოს ცსა, ფ. 12, აღწ. 3, საქმე 458, ფ. 1-2). ებრაელთა გარკვეული ნაწილი დასახლდა აჭარაშიც.

აჭარა საქართველოს ისეთი ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მხარეა, სადაც დასახლების ძირითად ერთეულს წარმოადგენდა სოფელი და სასოფლო თემი. აღნიშნული ფაქტორი განპირობებდა ეთნიკური სუბსტრატის მდგრადობას. აჭარის ასეთი მონოეთნიკური მოზაიკა სხვა ფაქტორებითაც იყო განპირობებული. მართალია გვარსახელებისა და ბუდე-შტოს სახელებში (ქურთენთი, ჰემშილიენთი...) შეინიშნება არაქართული ელემენტი, მაგრამ ის შეეთქვიფა მკვიდრ მოსახლეობას და ჩამოყალიბდა ქართული ცნობიერება. ეს ბუნებრივიცაა, რადგან გარემოცვა, ძირითადი ეთნიკური მასა ქართული იყო.

აღნიშნული მონოეთნიკური სტრუქტურა მან შეინარჩუნა ოსმალთა ბატონობის პერიოდშიც, თუმცა ისტორიული ბედუკუღმართობის, მესისხლეობის, სოციალური უთანასწორობისა თუ სხვა ფაქტორების გავლენით ხშირი იყო როგორც უცხო ეთნიკური ელემენტების მცირე ჯგუფების, ისე ქართული ხალხის სხვადასხვა ეთნოგრაფიული გაერთიანების ცალკეული წამომადგენლების ადგილმონაცვლეობისა და აჭარის ტერიტორიაზე დამკვიდრების შემთხვევები. ამის მიუხედავად, აღნიშნულ მოვლენას არ მოუხდენია შესამჩნევი გავლენა მოსახლეობის ეთნიკურ შემადგენლობაზე.

XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან ბათუმი თანდათანობით იქცა საქალაქო ტიპის დასახლებად. სტრატეგიულმა მდგომარეობამ, სავაჭრო, ეკონომიკურმა და პოლიტიკურმა ფუნქციებმა გაზარდეს მისი, როგორც საპორტო ქალაქის მნიშვნელობა. მან თავის მხრივ დააჩქარა მოსახლეობის ზრდა და სხვადასხვა ეთნიკური ჯგუფის, მათ შორის ებრაელების, მოზიდვა. ებრაელთა დიდი ნაკადი ბათუმში შემოვიდა 1877-1878 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის შემდეგ.

გადმოცემით, ქართველი ებრაელის იზეტ გაგულაშვილის წინაპარი აჭარაში დამკვიდრდა 1850 წელს. სწორედ მაშინ ყალიბდება აქ ებრაელთა ორი სათვისტომო: აშქენაზური (ევროპული) და ქართული ებრაელების. უმრავლესობას წარმოადგენდნენ აშქენაზები. მათი ძირითადი ნაწილი ცარიზმის შეიარაღებულ ნაწილებში მსახურობდა. ანტიებრაულმა პოლიტიკამ და ებრაელთა დარბევებმა კიევში, ოდესაში, რუსეთის იმპერიის სხვა ქალაქებში (ასეთ დარბევებს ჰქონდა ადგილი 1881, 1903, 1905-1907 წლებში) ხელი შეუწყო საქართველოში და, მათ შორის, ბათუმშიც ებრაელთა ახალი ნაკადის შემოსვლას.

არაქართველი ებრაელები ბათუმში მოემართებოდნენ, ძირითადად, ოდესიდან, კიევიდან, ვარშავიდან, ბალტიისპირეთიდან, ღნებროპეტროვსკიდან, იზმაილიდან, სიმფეროპოლიდან, ფეოდოსიიდან (მ. ლორია, ო. ტეიფ. აშქენაზური სინაგოგა ბათუმში, "საისტორიო მაცნე", №6, 1997, გვ. 50). ბათუმში მკვიდრდებიან, აგრეთვე, საქართველოს სხვადასხვა ქალაქიდან (თბილისი, სურამი, ფოთი, ქუთაისი, ახალციხე, ახალქალაქი...) წამოსული ქართველი ებრაელები.

ძირითადად “ვაჭრობისათვის მოსულნი“ (ზ. ჭიჭინაძე, 1904, გვ. 66). 1881 წლის მონაცემებით, ბათუმში ცხოვრობდა 179 სული ებრაელი (მ. ლორია, ებრაული სინაგოგა ბათუმში, “ჭოროხი“, №2, გვ. 139), ებრაელები დასახლდნენ ქალაქის ცენტრალურ უბნებში, აქტიურად ჩაებნენ სამრეწველო და სავაჭრო საქმიანობაში, გახსნეს მაღაზიები, სხვადასხვა სახის ობიექტები. თავიანთი შრომისმოყვარეობის წყალობით, დააგროვეს კაპიტალი და გახდნენ დიდძალი აქციების მფლობელები. 1895 წლის 21 ივლისის ერთი დოკუმენტის მიხედვით “ბათუმში ცხოვრობენ დიდი რაოდენობით ებრაელები. ისინი დასახლებული არიან ქალაქის ცენტრალურ რაიონში. მათი უმრავლესობა ეწევა კომერციულ საქმიანობას. მათ ეკუთვნით მაღაზიების უმრავლესობა და ფლობენ აქციებს ბათუმის ბანკებში“ (საქ. ცსია, ფ. 64, აღწ. 1, საქ. 101, ფურც. 18). ბათუმში დამკვიდრებისთანავე ებრაელებმა არაღლეგალურად დააარსეს სამლოცველო სახლი. მათ სამჯერ მიმართეს ხელისუფლებას თხოვნით, გაეხსნათ სინაგოგა, მაგრამ უშედეგოდ. განათლებულმა აშქენაზებმა ისაკ კალიჩევსკიმ, იოსებ პეიზელმა, მაისეი პოპლოვიჩმა, იზრაელ რაბინოვიჩმა უშუალოდ მიმართეს იმპერატორ ნიკოლოზ II-ს. მეფე დათანხმდა. 1899 წელს დაიწერა შესაბამისი ბრძანებაც. არქიტექტორ ლევ ვოლკოვიჩის პროექტით, 1904 წლისათვის აიგო ჰააგისა და ამსტერდამის სინაგოგების ტიპის სამლოცველო სახლი “ზეით-ქნესეთი“, რომელიც ებრაელთა თავშეყრის ცენტრად იქცა. 1929 წელს სინაგოგა დაიხურა და შენობა გადაეცა სპორტულ ორგანიზაცია “შევარდენს“, შემდეგ კი — “სპარტაკს“.

1992 წელს ებრაელებს დაუბრუნდათ სინაგოგის შენობა, სადაც ჩატარდა მნიშვნელოვანი სარეკონსტრუქციო სამუშაოები. იგი გადაიქცა ებრაული კულტურის ცენტრად. იქ არაერთი ღონისძიება ჩატარდა, ერთ-ერთი ასეთი ღონისძიება მიეძღვნა ისრაელის სახელმწიფოს შექმნის 50 და იერუსალიმის 3 ათასი წლისთავს. ზოგადად, ლიტერატურაში გავრცელებული მოსაზრების მიხედვით, ებრაელთა ძირითადი საქმიანობა იყო აღებ-მიცემობა, ვაჭრობა. იმის მტკიცება, რომ ებრაელის, როგორც მეწვრილმანე ვაჭრის სტერეოტიპის ჩამოყალიბება თითქოს მისი ბუნებიდან მომდინარეობდეს, სრულიად მოკლებულია საფუძველს. აღნიშნული სტერეოტიპის ჩამოყალიბება დაიწყო მას შემდეგ, როცა ცარიზმმა ყმობიდან გათავისუფლებული ებრაელები კანონგარეშედ გამოაცხადა. მას შემდეგ მათი დიდი ნაწილი პოლიტიკურ-ეკონომიკურად ნიადაგამოცლილი და საზოგადოებრივ უფლებებს მოკლებული აღმოჩნდა და იძულებული გახდა, ფიზიკური არსებობის შენარჩუნების მიზნით, ვაჭრობისათვის მოეკიდა ხელი. XIX საუკუნის პერიოდული პრესის მონაცემებით, ვაჭრობისადმი მათი მიდრეკილების მიუხედავად “ებრაელებს შორის არ იყო არცერთი კაპიტალისტი“ (ააეაც, 1861, 72). ებრაელებისათვის უცხო არ იყო მიწათმოქმედება, მესაქონლეობა, მეურნეობის სხვა დარგები. ქართველი ებრაელები მისდევდნენ მევენახეობას (აღმოსავლეთ საქართველოში), მემინდვრეობას, ინტენსიურ მიწათმოქმედებას, ხელოსნობას. კინტრიშის ხეობაში მცხოვრებმა ებრაელებმა (15-მდე ოჯახი) (აჭარის ასსრ, სტატისტიკური კრებული, 1913-1923 წწ. გვ. 23) შესანიშნავად აითვისეს მკვიდრი მოსახლეობის სამეურნეო გამოცდილება, ცოტა მოგვიანებით კი ჩამოაყალიბეს აჭარის ებრაელთა მიწათმოქმედების საზოგადოება. მათ გამოეყოთ შიშის ნაკვეთი ქობულეთის რაიონში და ჩამოაყალიბეს არტელი (აჭარის არცსა. ფ. 117, ს. 10). ქალაქში

მცხოვრები ებრაელები ვაჭრობასთან ერთად ჩაებნენ სამრეწველო საქმიანობაშიც. ქუთაისის გუბერნიის გუბერნატორი კავკასიის მეფისნაცვალს 1895 წ. ივლისში უგზავნის შეტყობინებას: “ბათუმში არსებული ფაბრიკა-ქარხნების ადმინისტრაციის ძირითად ნაწილს შეადგენდნენ ებრაელები. ისინი თანხებს აბანდებენ სხვადასხვა საქმეებში” (საქ. ცსია, ფ. 64, აღწ. 1, საქ. 101, ფურც. 18). ისინი მუშაობდნენ როტმილდისა (წარმოშობით ებრაელის - ო.გ.) და მანთაშევის (სომხების) ქარხნებში. 1884 წელს ებრაელებმა გახსნეს ბილონებისა და ხის ყუთების ქარხანა, მსხვილმა მეწარმე შუტცმა დააარსა კასრების დამამზადებელი საამქრო (ვ. სიორიძე, 1995, გვ. 80, 81). მარინეს (ეხლანდელი მემედ აბაშიძის) ქუჩაზე დავით კაპელმა დააარსა სტამბა, აქვე იყო ენკილევიჩის, ვოლზოვის, სიმხოვიჩის საათის შემკეთებელი საამქროები. ძველ ბათუმელებს კარგად ახსოვთ ცნობილი მკერავები: კლეიმინოვი, ლევიტოვი, ვაგანსკი, ბერშატსკი, გაბაი; მექუდეები: ბენო და აბრამ ბარდანაშვილები, დავით იაკობაშვილი... ებრაელებს ბათუმში დაუარსებიათ, აგრეთვე, კულტურულ-საქველმოქმედო ორგანიზაცია, “მართავდნენ სხვადასხვა სახის ღონისძიებებს და შემოსული თანხით ეხმარებოდნენ ხელმოკლე ებრაელებს” (საქ. ცსია, ფ. 64, აღწ. 1, საქ. 101, ფურც. 18). საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ ბათუმში აიგო სხვადასხვა სამრეწველო საწარმო, რომელთა ორგანიზაციასა და საქმიანობაში განსაკუთრებული იყო ებრაელთა წვლილი. დღესაც ბევრს ახსოვს საამქროს უფროს - ბორის კორსუნსკის, ინჟინერ-ოპერატორ — ინა უმჩეტკოვის, მთავარი ინჟინერ - ბორის იანკელევიჩის, მთავარი ენერგეტიკოს-როზალია შოხინას, ლაბორატორიის გამგე - შეინ აკუპცერის (ნავთობგადამამუშავებელი ქარხანა), მთავარი ტექნოლოგ - იზრაელ გერშენგორინის, ინჟინერ-ელექტრიკოს - სიმა იაკობაშვილის (ელექტრომექანიკური ქარხანა), საამქროს უფროს - იმერ აბარდანაშვილის, კადრების განყოფილების გამგის მოადგილე - ვერა მეგრელიშვილის, უფროსი ინჟინერ დავით იაკობაშვილის (მანქანათსაშენი ქარხანა), საამქროს უფროს — როზა შეტმანის, ახალი ტექნოლოგიების ავტორის, განყოფილების გამგე — ბუსია ბოჭორიშვილის (კოფეინის ქარხანა), ხის დამამუშავებელი ქარხნის დირექტორ - ე. ლუბანოვის და მრავალ სხვათა შესაშური გულისხმიერება, მეგობრობისა და თანადგომის საოცარი ნიჭი, ადამიანური სიკეთე. ზოგიერთ მათგანს, ჭარმაგი ასაკის მიუხედავად, არ დაუკარგავს ჩვეული შრომისმოყვარეობა და დღესაც აგრძელებს საზოგადოებრივ სასარგებლო შრომას.

აჭარაში მცხოვრებმა ებრაელებმა აქტიური მონაწილეობა მიიღეს მხარის ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში. ებრაელების აჭარაში დამკვიდრებამდე (XIX საუკუნის 50-იან წლებში) ბათუმში რუსეთის ვიცე კონსულად დანიშნულმა პეტრე ჭულიძმა უცხოეთიდან შემოატანინა იშვიათი ეგზოტიკური და დეკორატიული მცენარეები, გააშენა კერძო პარკის ტიპის პატარა ბაღი. ამ ბაღიდან ბევრი იშვიათი მცენარე გადაურგავთ ქალაქის პარკში. ბათუმის შემოერთების შემდეგ ნავსადგურის უფროსად დაინიშნა კონტრადმირალი გრევე-მან დიდი როლი შეასრულა საზღვაო ნავსადგურის დაპროექტებაში. იგი აქტიურად იბრძოდა ბათუმის სამხედრო-საზღვაო ბაზად, ნავსადგურად გადაქცევისათვის. ასევე ამტკიცებდა, რომ ბათუმის ბუნებრივ-კლიმატური პირობები განაპირობებდა ისეთი ნავმისადგომის აგებას, რომელიც საზღვაო

ხომალდებს დაიცავდა ქარისაგან. ამ მიზნით, აგრეთვე, მოითხოვდა ორი წყალქვეშა ჯებირის აშენებას, რომელიც შეაკავებდა ჭოროხისა და სხვა მდინარეების მიერ ჩამოტანილ ქვადორღს (ვ. სიჭინავა, 1958, გვ. 78). გრევს პროექტის მრავალი მონაცემი გათვალისწინებული იქნა შემდგომში ნავსადგურის მშენებლობისას. საქართველოს საზღვაო სანაოსნოს ჩამოყალიბებისა და ორგანიზაციის საქმეში განსაკუთრებული წვლილი შეიტანეს ბათუმელმა ებრაელებმა. წლების განმავლობაში სანაოსნოს კომერციულ განყოფილებას ხელმძღვანელობდა რომან ვალგორსკი, პორტის სამსახურს ხელმძღვანელობდა ადოლფ ბაკში, სამეურნეო ნაწილს - ლეონიდ შუსტერი, ადმინისტრაციულ-სამეურნეო განყოფილებას - სემიონ ვალდმანი, ხომალდების შემკეთებელ განყოფილებას - ნატან ბელოგოროდსკი, სანაოსნოს მთავარი ენერგეტიკოსის მოვალეობას შესაშური ენერგიით ასრულებდა მიშა ტაბანოვი. სხვადასხვა დროს სანაოსნოს პასუხსაგებ თანამდებობაზე მუშაობდნენ: იაკობ ტაბანოვი, ვლადიმერ ხმელინსკი, სიმონ მარგოლინი, ლეონიდ როფე, სოლომონ ბერმესი. (გაზეთ "Liocyte" -ს რედაქციაში), ემილ კრუპნიკი (სასწავლო კომბინატის ხელმძღვანელი), ემა გალაგრსკაია, ლუდმილა ვიხტერმანი და სხვები. ზოგი მათგანი დღესაც ჩვეულებრივი ენერგიით აგრძელებს მოღვაწეობას. მრავალი ებრაელი მუშაობდა ბათუმის ნავსადგურშიც, მათ შორის შეიძლება დავასახელოთ: ბორის პოლონსკი - პორტის მთავარი ინჟინერი, აბრამ კლეიმანი - მთავარი დისპეტჩერი, ტექნიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი, ეფრემ ჩერნოვი - საბინაო კომუნალური განყოფილების ხელმძღვანელი, შემდეგში პორტის უფროსის მოადგილე ეკონომიკის დარგში, დამსახურებული ეკონომისტი, დავით სტუპელმანი (ამჟამად ხელმძღვანელობს სოჭის საზღვაო ნავსადგურს), სიმონ რუბინშტეინი-დისპეტჩერი, სოფი აკონფინო და ირინა სკარდანა — აღმზრდელები, ემილ კოვანი — ტანკერის კაპიტანი, ტოკარ და იოსებ ოსეტინსკები — დღესაც დაცურავენ მსოფლიო ოკეანებში.

ებრაელები აქტიურ მონაწილეობას ღებულობდნენ ქალაქის საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში. ხელისუფლება ებრაელებს პოლიტიკური თვალსაზრისით ნდობას უცხადებდა. ქუთაისის გუბერნატორის თქმით "ებრაელები პოლიტიკურად სანდო არიან და ჯერ არ შემჩნეულა გადახრები სხვადასხვა მიმართულებებით" (საქ. ცსბა, ფ. 64, აღწ. 1, საქ. 101, ფ. 18).

1888 წ. ბათუმში ჩამოყალიბდა საქალაქო თვითმმართველობა. პირველი არჩევნების საბჭოს სათათბიროში შევიდნენ ებრაელებიც: ნ. პასეკი და ა. ჩიბერმი (ხ. ახვლედიანი, 1978, გვ. 207). საქალაქო თვითმმართველობაში ებრაელთა წარმომადგენლები მონაწილეობდნენ შემდგომ წლებშიც. მაგ., 1920 წლის მუნიციპალურ არჩევნებში 36 ხმოსნიდან 2 ებრაელი იყო წარმოდგენილი (ა. სურგულაძე, მ. სიორიძე, 1996, გვ. 74) ბათუმელ ებრაელთა რაოდენობრივი სიმცირის მიუხედავად ქალაქის საკრებულოს 1998 წლის არჩევნებში სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენლებთან ერთად აირჩიეს ებრაელი ემილ კრუპნიკი. მისი ინიციატივით 1989 წელს ბათუმში ჩამოყალიბდა ქართულ-ებრაული კავშირურთიერთობის ასოციაცია, რომელიც ებრაელი დიასპორის ხელმძღვანელიცაა. ასოციაციის ძირითადი ამოცანაა ქართველებსა და ებრაელებს შორის მეგობრობის განმტკიცება, ეროვნული ენის ივრითისა და ეროვნული თვითშეგნების აღორძინება. ასოციასთან შექმნილია ებრაელების საკვირაო

სკოლა და საქველმოქმედო ორგანიზაცია. ასოციაციაში მონაწილეობენ ბორის იგუდინი, იხეთ ქობულაშვილი, ემილ კრუპნიკი და სხვები.

საქართველოს ებრაელ ქალთა ასოციაცია "შირიაშ-ს" ხელმძღვანელობს ბათუმელი რივა კრუპნიკი. მან საფუძველი ჩაუყარა ებრაელთა პირველ საკვირაო სკოლას საქართველოში. რივა კრუპნიკი მისი უცვლელი დირექტორია. მანვე დააარსა პირველი ებრაული საოჯახო ბანკი – "სიმხა". ნაყოფიერი საზოგადოებრივი საქმიანობისათვის რივა კრუპნიკმა სულ ახლახან ამერიკელი კინორეჟისორი სტივენ სპილბერგისაგან მიიღო სამადლობელი წერილი.

ბათუმელმა ებრაელებმა ღრმა კვალი დააჩნიეს ქალაქის კულტურულ ცხოვრებას. აჭარის შესახებ საინტერესო ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მონაცემები დაგვიტოვა ა. ფრენკელმა, ისტორიკოსებისათვის ცნობილი ნაშრომის "ნარკვევები ჩურუქსუსა და ბათუმზე". აჭარის წარსულის შესწავლისადმი დიდი ენთუზიაზმი გამოავლინა ცნობილმა საზოგადო მოღვაწემ ნიკოლოზ გომანმა. იგი 1899-1906 წლებში ბათუმის ექვსკლასიან სასწავლებელში ასწავლიდა ხელგარჯილობას. მან საკუთარი ინიციატივით პუშკინის სახელობის სკოლის ეზოში გახსნა სასწავლო სახელოსნო, შეაგროვა არქეოლოგიური, ადგილობრივი ყოფითი კულტურის ამსახველი ნივთიერი მასალა, რომლებიც მოათავსა სასწავლებლის ერთ ოთახში და საფუძველი ჩაუყარა პირველ სასკოლო მუზეუმს. 1912 წელს, ქალაქის სათათბიროს გადაწყვეტილებით, სასკოლო მუზეუმი გადაკეთდა საქალაქო მუზეუმად. ის იყო ფაქტობრივად პირველი მუზეუმი ბათუმში, რომლის გამგედაც 1937 წლამდე მუშაობდა მისივე ფუძემდებელი ნ. გომანი (თ. კომპანიძე, 1996, გვ. 184).

საუკუნის დასაწყისში ბათუმის ცენტრში იაკობსონის თაოსნობით აშენდა ორი კინოთეატრი – "პალასი" (ყოფილი იტერნაციონალი) და "ოქტომბერი", სადაც კრასენბაუმის ოჯახის წევრებს არაერთხელ წარმოუჩენიათ თავიანთი მუსიკალური ხელოვნება. ებრაელმა ვლადიმერ კორშინმა კი საფუძველი ჩაუყარა ბათუმის საოპერო დასს. მისი ხელმძღვანელობით დაიდგა "აბესალომ და ეთერი", "ქეთო და კოტე", "თქმულება შოთა რუსთაველზე" და ა. შ. ბათუმელებს დღესაც კარგად ახსოვთ ბარდანაშვილების შესანიშნავი ოჯახი (წავიდნენ ისრაელში): იუზა ბარდანაშვილი — აჭარის დამსახურებული მხატვარი, რუბენ ბარდანაშვილი — არქიტექტორი, იოსებ ბარდანაშვილი — ზ. ფალიაშვილის სახელობის პრემიის ლაურეატი, ეთერ და ევა ბარდანაშვილები — ეს იყო მათი დიდი ოჯახის ბენეფისი. ერთ ოჯახში წარმოდგენილი იყო ამდენი ტალანტი: მხატვარი, არქიტექტორი, მუსიკოსი, კომპოზიტორი... თითოეული მათგანი გამოირჩეოდა ამა თუ იმ ნაწარმოების შესრულების ორიგინალური სტილითა და მანერით. მათ ღრმა კვალი დააჩნიეს ჩვენი კუთხის კულტურულ ცხოვრებას.

ბათუმელმა ებრაელებმა ავტორიტეტული სიტყვა თქვეს მეცნიერებაშიც. აჭარის ისტორიულ წარსულს არაერთი ნაშრომი მიუძღვნა ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორმა ილია ჩულოკმა, ქალაქის სამეცნიერო დაწესებულებებში შესაშური გულმოდგინებით შრომობდნენ: მიხეილ პოპლოვიჩი, იაკობ ანჟელა, ლევანკინი, დავით ბერშადსკი, იოსებ ბუდგანი, სიმე ბუზიაშვილი, ანატოლი ბახერი, მიხეილ გაგულაშვილი და მრავალი სხვა. ზოგიერთი მათგანი დღესაც ცოცხალია და აქტიურად მონაწილეობს ქალაქის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. ბათუმელ ებრაელთაგან ორს: ი. კაზინეცსა და ვ. შაპიროს მიენიჭათ საბჭოთა კავშირის გმირის წოდება.

ბათუმელ ებრაელებს შორის ბევრი იყო სახელოვანი ექიმი. XIX საუკუნის ბოლოს ბათუმში ჩამოყალიბდა ექიმთა საზოგადოება, რომლის 37 წევრიდან 12 იყო ეროვნებით ებრაელი. ბათუმის პირველი საავადმყოფოს (მშენებლობა დამთავრდა 1902 წლის ოქტომბერში) პირველ გამგედ და ქირურგად დაინიშნა პროფესორი ბორის ფუნკელშტეინი (ზ. ახვლედიანი, 1978, გვ. 238). ექიმ ქალთა შორის აჭარაში პირველი იყო ეროვნებით ებრაელი მ. კოვანი (იქვე, გვ. 38). ბავშვთა პირველი პოლიკლინიკის დამაარსებელიც ებრაელი იური ჩერტკოვი იყო. ბათუმის სამედიცინო დაწესებულებებში მოღვაწეობდნენ (ზოგი მათგანი დღესაც მუშაობს) საქვეყნოდ ცნობილი დასტაქრები: ბორის ჩერტკოვი, სოლომონ ჩერტკოვი, ალექსანდრე ვორობიოვსკი, რუდოლფ ვორობიოვი, ლია ხუჩაშვილი, მარია ლიბერმანი, ევგენია შტრაამელი, ლანა ჯანაშვილი, ალიკ იაკობაშვილი, დინა დავარიშვილი, მიხეილ ბეგიაშვილი და სხვები.

როგორც ვხედავთ, ბათუმელ ებრაელთა საქმიანობის სფერო მრავალფეროვანი იყო. სტერეოტიპული შეხედულება ებრაელის, როგორც მეწვრილმანე ვაჭრის ტიპისა, ვერავითარ კრიტიკას ვერ უძლებს. მათი მოღვაწეობა საგანმანათლებლო, სამრეწველო, სავაჭრო, სამიწათმოქმედო, პოლიტიკურ თუ კულტურულ ცხოვრებაში განპირობებული იყო ბუნებრივ-გეოგრაფიული გარემოს ხელსაყრელი პირობებით, ასევე ქართველი ხალხის გვერდით მრავალსაუკუნოვანი მშვიდობიანი თანაცხოვრებითა და თანამეგობრობით.

აჭარაში ებრაელთა რაოდენობა იზრდება 1917 წლის შემდეგ. 1922 წელს მათი რაოდენობა 3699 კაცამდე გაიზარდა, მათგან 2700-ზე მეტი რუსეთიდან იყო ჩამოსული. მეორე მსოფლიო ომმა მნიშვნელოვნად შეამცირა ებრაელთა რაოდენობა. ისრაელის სახელმწიფოს შექმნის შემდეგ ქართველ ებრაელებს აღმოაჩნდათ დიდი ეროვნული თვითმყოფადობა, რაც სხვა ქვეყნებიდან მოსულთათვის დიდი ხნის წინათ დავიწყებული იყო. მიუხედავად იმისა, რომ ქართველი ებრაელი 26 საუკუნე ჩვენ გვერდით ცხოვრობდა და იზიარებდა ქვეყნის ჭირ-ვარამს, ის მაინც თავს სტუმრად გრძნობდა, აღთქმულ ქვეყანაზე ოცნებობდა და ამ ოცნებით ასულდგმულებდა თაობებს. 26 საუკუნის შემდეგ ბრუნდება ქართველი ებრაელი სამშობლოდან სამშობლოში იმ იმედით, რომ მამა-პაპის საფლავების მოსანახულებლად დედა სამშობლოს კვლავაც ეწვევა.

1989 წლის აღწერის მიხედვით, აჭარაში ცხოვრობდა 798 ებრაელი, მათგან ბათუმში - 720, ქობულეთში - 54, დანარჩენი ხელვაჩაურის რაიონში. დღეისათვის, ებრაული დიასპორის მასალების მიხედვით, ქალაქში სამასამდე ებრაელი დარჩა. ებრაელთა ეკონომიკური პირობების გაუმჯობესების, აუცილებელი სოციალურ-ეკონომიკური ღონისძიებების გატარების გარეშე შეუძლებელი იქნება დარჩენილი მცირე ნაწილის დამაგრება. საქართველოში მცხოვრებმა ბევრმა ემიგრანტმა ამ ქვეყანას თითო მახვილი დალატით ჩასცა ზურგში, მაგრამ ებრაელობა კვლავაც ერთგული დარჩა ისტორიულად დამტკიცებული იმ დიდი სიყვარულისა, რომლითაც აღსავსეა ამ ორი ხალხის ისტორიული თანაცხოვრება.

- თ. იველაშვილი, თ. ცაგარეიშვილი, 1995** - თ. იველაშვილი, თ. ცაგარეიშვილი, გვინძობს შაშული შაშა-ჰაპათა, თბ., 1995.
- საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფ. 12, აღწ. 3, საქმე 458.**
- ზ. ჭიჭინაძე, 1904** - ზ. ჭიჭინაძე, ქართველი ებრაელები საქართველოში, ტფ., 1904.
- ვ. სიორიძე, 1995** - ვ. სიორიძე, ბათუმის როლი მსოფლიო ბაზრისათვის ბრძოლაში (1883-1916), ბსუ, შრომები ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა სერია I, ბათ., 1995.
- ვ. სიჭინავა, 1995** - ვ. სიჭინავა, ბათუმის ისტორიიდან, ბათ., 1995.
- ხ. ახვლედიანი, 1978** - ხ. ახვლედიანი, ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან, ბათ., 1978.
- ა. სურგულაძე, მ. სიორიძე, 1996** - ა. სურგულაძე, მ. სიორიძე, პორტო-ფრანკო ბათუმში, ბათ., 1996.
- თ. კომახიძე, 1996** - თ. კომახიძე, ქალაქ ბათუმის განათლებისა და კულტურის ისტორიის საკითხები, ბათ., 1996.

OTAR GOGOLISHVILI, RITA TSAKADZE

FROM THE HISTORY OF JEWS' SETTLEMENT IN BATUMI

From the second part of XIX century Batumi gradually became the settlement of city type. Strategic condition, trade, economical and political functions rose its importance as a city of port. It accelerated the rising process of population and attraction of different ethnic groups, including Jews.

First group of Jews came to Batumi in 1877-1878 after Russia-Turkey war. According to verbal sayings the ancestor of Georgian Jew Izet Gagulashvili settled in Adjara in 1850. This is the tie when two communities of Jews' are formed, Ashkenazi (European) and Georgian. The majority are Ashkenazi. The majority of them worked in armed forces of Tsar movement. Anti Jew politics and raids of Jews in Kiev, Odessa, in different cities of Russian Empire (such raids took place in the years of 1881, 1903, 1905-1907) provided the fact of arriving new group of Jews in Georgia, including Batumi. Non Georgian Jews came to Batumi primarily from Odessa, Kiev, Warsaw, Baltic region, Dnepropetrovsk, Ismail, Simferopol, Feodosia (M. Loria, O. Teif, Ashkenazi synagogue in Batumi, "Historical News" N 6, 1997, pg. 50). Georgian Jews also settle in Batumi leaving from from different cities of Georgia (Tbilisi, Surami, Foti, Kutaisi, Akhaltsikhe, Akhalkalaki...) primarily "arrived for trade" (Z. Tchichinadze, Georgian Jews in Georgia, Tb., 1904, pg. 66). According to data of 1881, 179 Jews lived in Batumi (M. Loria, Jewish synagogue in Batumi, "Tchrokhi").

N 2, pg. 139). Jews settled in central districts of the city, actively took part in industrial and trade business, opened shops, different kind of objects. Due to their hard-work collected the capital and became the owners of numerous shares. According to one document of July 21, 1895 “ Huge number of Jews live in Batumi, they are settled in central part of the city. Majority of them do commercial jobs, They own majority of shops and have shares in banks of Batumi”. (Geo. Tsia, pg. 64, desc. 1, Geo. 101, pg. 18). Soon after settling in Batumi Jews found the temple house in illegal way. They requested government to open synagogue but without result. Educated Ashkenazi Isak Kalicheski, Ioseb Peizeli, Maiski Poplovich, Israel Rabinovich referred to Nikolai II. King agreed.

In 1899 relevant order was written. According to project of architect Lev Volkovich the temple house of Haag and Amsterdam synagogue types was built in 1904 “Beit-Kseneti”, which became the centre of meetings for Jews. In 1929 synagogue was closed and the building was passed to sport organization “Hawk” and then to “Spartak”